

Protestanten in Litouwen

Ook in Litouwen zijn er protestantse kerken! Zo begin ik maar, want wat is er eigenlijk algemeen bekend van het kerkelijk leven in dit land? Litouwen is in meerderheid rooms-katholiek, maar in de zestigste eeuw is de protestantse reformatie van de kerk er wijdverbreid geweest. Een eigenaardigheid van de litouwse reformatie was, dat zij grotendeels werd georganiseerd door de adel. De adel zag in de protestantse hervorming een goede gelegenheid om in contact te komen met de geestelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen in Midden- en West-Europa. De rooms-katholieke kerk bood weinig gelegenheid zich geestelijk te ontwikkelen, en het gezag van de bisschoppen stond de adel vaak lang niet aan. Vandaar dat tal van adellijke families protestantse predikers uit Pruisen en Polen uitnodigden, om in Litouwen het evangelie te verkondigen. Zo ontstonden honderden protestantse gemeenschappen, die veelal bijeenkwamen op de adellijke landgoederen. De inheemse adel werd grotendeels calvinistisch (gereformeerd ofwel hervormd); veel duitse handelaren in Litouwen werden luthers.

Maar de contrareformatie is in Litouwen zeer effectief geweest. De Jezuïeten hebben velen van de adel teruggewonnen voor de rooms-katholieke kerk. Met hun overgang verdwenen ook de protestantse 'preekplaatsen'. Voor zover er protestanten overbleven, waren zij of duitse lutheranen of gereformeerden die veelal nog onder bescherming van de adel stonden. Hun aantal is in de loop der eeuwen steeds verder teruggelopen.

Communisme

Die achteruitgang is nog eens dramatisch versterkt door het communistische bewind van de afgelopen 50 jaar. Veel duitse lutheranen hadden toen Litouwen al verlaten, zodat de lutherse kerk kleiner en meer en meer Litouws was geworden. De lutherse kerk heeft zich ten opzichte van de communistische overheid nogal coöperatief opgesteld. Dus: alleen benoemingen die door de overheid waren voorbereid, een bisschop die het aantal kerkdiensten en theologiestudenten de predikanten en gemeenten ging niet in dit beleid mee, zodat tot op heden de lutherse kerk is gescheurd in een 'bisschopskerk' (23 gemeenten) en de onafhankelijke lutheranen (12 gemeenten). Het aantal lutheranen wordt geschat op ongeveer 25.000.

De gereformeerde kerk heeft officieel niet met de overheid

samengewerkt, maar die is dan ook zwaar getroffen. De kerken in de grootste steden, Vilnius en Kaunas, werden gestolen. Alleen op het platteland in het noorden van Litouwen bleven vijf kerken in gebruik, waarvan die in Biržai de belangrijkste is. Gedurende de jaren van het communisme bleek correspondentie met deze kerken niet mogelijk, omdat de post werd opgevangen door iemand die er niets mee deed. Vele brieven uit Noord-Amerika en West-Europa liggen nog steeds in een grote chaos op zolder in de kerk.

Na de oorlog zijn ongeveer een half miljoen Litouwers gedeporteerd naar Siberië of het Verre Oosten. In de loop der tijd kon een deel van hen terugkeren, maar velen zijn daar gestorven. De protestantse kerken hebben zo veel capabele leden verloren. Anderen wisten tijdig te emigreren naar Amerika. Ook zo zijn de kerken velen kwijtgeraakt.

*"Deelname aan kerkelijk leven
was ongunstig voor je
maatschappelijke positie"*

Bij de Litouwers die in hun land bleven, zat de schrik er goed in. Deelname aan het kerkelijk leven was ongunstig voor je maatschappelijke positie. Veel gereformeerden die een verantwoordelijke baan hadden, zoals bij het onderwijs, hebben zich in die tijd weinig in de kerk laten zien. Ook schoolkinderen gingen maar weinig naar de kerk, omdat de leraren daarop aanmerkingen zouden maken. Toch konden in het noorden enkele gemeenten in stand blijven. Maar niet ongestoord. Enkele gemeentelieden hadden onophoudelijk kritiek op wat de predikanten ondernamen en zaaiden tweedracht. Nu zijn er in alle kerken lastposten, maar hier is er aanleiding om aan te nemen dat de overheid (dan wel de KGB) hen voor deze houding beloonde. Wie van hen in die tijd bij voorbeeld vrijuit naar het buitenland mocht reizen, staat onder deze verdenking.

Spiritualiteit

De laatste jaren hebben de kerken in de Sovjet-Unie meer vrijheid gekregen, en zijn ook de relaties met de gereformeerde kerken in Litouwen hersteld. (De lutherse 'bisschopskerk' heeft altijd relaties met het westen gehad, maar tegen grote concessies: bij voorbeeld met te zeggen dat er geen bijbels nodig waren terwijl ze nergens te krijgen waren.) Hoe zijn deze gereformeerde kerken uit het communisme tevoorschijn gekomen? Wat is er overgebleven van de eigen spiritualiteit? En wat was die eigen spiritualiteit?

Oudere leden herinneren zich hoe er vroeger voor de maaltijden werd gebeden of gezongen, en hoe de dag thuis werd besloten met een kort avondgebed. Voor een christen werd het nodig gevonden, dat alle ruzies werden bijgelegd. Je moest in vrede met elkaar leven.

Van deze vroomheid is echter veel verloren gegaan. Een groepje van drie catechisanten vertelde mij, dat er bij hen thuis nooit werd gebeden en nooit uit de bijbel werd gelezen. Hun ouders hadden ook geen bijbel, en de kerk was gesloten. Een oudere vrouw zei me, dat deze gewoonte van gebed thuis bij velen is opgehouden sinds de oorlog. Alle verschrikkingen en druk hebben op het geestelijk leven van velen een verregaand vernietigend effect gehad.

Nu er weer meer gelegenheid is tot ontplooiing van kerkelijke activiteiten, is bij vele gereformeerden de behoefte eraan verdwenen. Toch weten zij soms heel goed dat zij van gereformeerde komaf zijn. Zo gebeurt het regelmatig, dat iemand zich bij een predikant meldt en zegt dat hij zijn kinderen wil laten dopen. Goed, dat kan, ook al kent de predikant de familie helemaal niet. Maar een doopgesprek over de motivatie wordt heel vreemd gevonden. Een predikant die het probeerde, kreeg een boos gezicht van de vader ('wij zijn van een oude gereformeerde familie') en 50 roebel in zijn hand gestopt.

*"Er waren altijd leden, die de
kerkdiensten bleven bezoeken"*

Gelukkig waren er ook altijd leden, die de kerkdiensten bleven bezoeken en die zich verantwoordelijk wisten voor de voortgang ervan. Zo is deze kleine kerkgemeenschap door de zware tijden heengekomen. Hun aantal is echter moeilijk te schatten: 5.000 à 10.000? Het aantal regelmatige kerkgangers in de laatste jaren bedraagt, nu er ook in Kaunas en Vilnius weer kerkdiensten zijn, in totaal een paar honderd.

Ambtsdragers

Wat zijn dat voor mensen, die al die tijd het kerkelijk leven hebben gedragen? Enkelen wil ik aan u voorstellen.

In het uiterste noorden van Litouwen, in het dorpje Medekiai, wonen ds. Petras Čepas en zijn vrouw. Ze zijn een jaar of 70. Ze hadden altijd een kleine boerderij, en wisten zich buiten de kolchoz (collectieve boerderij) van het dorp te houden. Hij was zeer bij de kerk in Biržai betrokken. Toen in 1971 ds. Povilas Jašinskas 82 jaar was, werd Čepas bevestigd tot hulppredikant, om op zondag voor te gaan in de diensten. (Een emeritaat voor predikanten kent men daar niet, dus ds. Jašinskas is tot zijn dood in 1982 dienstdoend predikant geweest.) Čepas werd tot predikant bevestigd, omdat hij daartoe bekwaam geacht werd. Hij had enige cursussen gevolgd aan het luthers seminarie in Riga (Letland) en had veel gelezen. In luthersse termen werd hij predikant-diaken. Diakenen in nederlandse protestantse zin kent men daar niet, en de term diaken wordt voorbehouden aan predikanten die geen volledige theologische opleiding hebben gevolgd.

Toen ik hem vroeg wat een predikant als hij door de week deed, was zijn antwoord resoluut 'nieko' (niets!) Activiteiten als huisbezoek waren niet gebruikelijk. Wel gaf hij catechisatie. Trots liet hij de schriftten zien over kerkgeschiedenis, die hij voor zichzelf had overgeschreven. Verder was hij boer gebleven. Toch heeft ds. Čepas ook veel energie gestoken in de restauratie van de kerk in Biržai. Ondanks de tegenwerking van de overheid is dit gelukt. Toen ds. Jašinskas kwam te overlijden en ds. Čepas er alleen voor kwam te staan, is hij echter, in 1983, in een onbegrijpelijk conflict afgezet. Hierin zien enkelen de lange arm van de overheid (zie boven). Zonder pensioen werken hij en zijn vrouw nog steeds op hun boerderijtje. Af en toe gaat hij nog voor in kerkdiensten van de onafhankelijke lutheranen.

In Švobiškis, een ander dorpie in het noorden, staat ook een gereformeerde kerk. De gemeente is klein geworden. Haar voorzitter is Irena Bakunienė, een vrouw van tegen de zestig. Na de oorlog heeft zij acht jaar in Siberië gewoond. Toen ze bij haar huis terugkwam, was dat door anderen in beslag genomen en moest ze iets anders zoeken. Ze maakt een vermoede indruk, maar is niet uitgeblust. In Švobiškis is één keer per maand een middagdienst. In het dorp wonen zo'n 20 gereformeerde families, maar van hen komen slechts enkele vrouwen regelmatig in de kerk. Andere vrouwen komen van verre, om de graven rond de kerk te verzorgen en dan ook naar de dienst te gaan. Het aantal kerkgangers bedraagt zo meestal 10 à 12 vrouwen.

Nog iemand die ik graag voorstel: Irena Piniñaitė, ongeveer 50 jaar, voorzitter van de onafhankelijke lutheranen in Kaunas. Nadat de bisschop besloten had dat de lutherse kerkdiensten in Kaunas moesten ophouden, is een deel van de lutheranen doorgegaan met samenkomsten in een huis nabij een protestantse begraafplaats buiten Kaunas. Irena is een verstandige en goedlachse vrouw, bereid tot verzoening met de 'bisschopskerk', mits er een andere en goede bisschop komt.

Afgezien van ds. Čepas hebben de gereformeerde kerken nu twee predikant-diakenen. In Biržai en omstreken werkt 'ds. Reinholdas Moras (34). Van opleiding is hij kok. Zijn vader is boer en luthers predikant. Zelf is hij gevraagd voor de kerk in Biržai na het 'conflict' met ds. Čepas. Hij is voorzitter van het consistorie (meerdere vergadering). Groot belang hecht hij aan het houden van zo veel mogelijk kerkdiensten waar er gereformeerde kerken zijn.

In Kaunas werkt ds. Julius Norvija (35). Na een katholieke opvoeding raakte hij als student betrokken bij de ongereformeerde baptisten. Toen deze gemeenten hem teveel de kant van extreme pinkstergemeenten opgingen, heeft hij gekozen voor de gereformeerde kerken. Hij was toen ingenieur en had zich ingeschreven als theologiestudent in Tallinn (Estland). Al gauw werd hij gevraagd om predikant te worden. In 1989 vond zijn bevestiging plaats.

Mede door zijn toedoen is de gemeente in Kaunas opnieuw in het leven getroepen. Zij heeft echter haar kerkgebouw nog niet teruggekregen. Dit is in gebruik als sportschool van de politie (zo in mei 1991). Eén keer per maand heeft de gemeente een dienst in de lutherse kerk.

De gemeente in Vilnius heeft momenteel geen predikant. Haar kerkeraad is druk bezig met het werven van fondsen voor het restaureren van het kerkgebouw. Dit is in gebruik geweest als bioscoop. Deze gemeente ontvangt tal van gasten uit Duitsland en Skandinavie.

Het valt voor de gereformeerde kerken in Litouwen niet mee, gezamenlijk hun koers voor de toekomst te bepalen. Diegenen die nu naar voren treden, hebben weinig aan gereformeerde verleden gemeenschappelijk. De een was communist en had een goede positie, de ander leed onder de dictatuur. Democratische zin ontbreekt nog in de samenleving als geheel, en zo ook in de kerk. En het verwerken van alles wat er in de afgelopen 50 jaar gebeurd is, is nog maar amper begonnen...

Riemer Roukema is predikant van de gereformeerde kerk te Amsterdam. In het kader van zijn studieverlof was hij zes weken in Litouwen ten dienste van de gereformeerde kerken aldaar.

Mededeling

'Kruip in de huid van...'

'Kruip in de huid van...' is een handreiking voor de bezinning op de leefwereld van jongeren en hun plaats in de kerkelijke gemeente. Te vaak hebben ouderen de neiging om met de bril van eigen jeugdervaringen naar de jeugd van tegenwoordig te kijken. 'De leefwereld van de hedendaagse jongeren is echter zozeer in verandering en beweging, dat het nodig is om met andere ogen naar jongeren te leren kijken', aldus de handreiking. De handreiking is bedoeld voor verschillende organen in de plaatselijke kerk en door haar opzet, programma's, werkbladen en achtergrondartikelen zeer goed bruikbaar als ondersteuning bij die bezinning.

Uitgave en besteladres: De Drietip, Boulevard Heuvelink 2, 6828 KP Arnhem, prijs: f 15,-.